

نقش هدایتگری امام الزمان (عج) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی

اشرف نصیری^۱

چکیده

هدایتگری امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی یکی از مهم‌ترین مفاهیم دین اسلام و استمرار رسالت انبیای الهی است. این نقش تنها محدود به زمان و مکان خاص نیست، بلکه شامل هدایت انسان‌ها در مسیر اخلاق، عدالت، معنویت و انسجام اجتماعی می‌شود. بررسی آموزه‌های امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری نشان می‌دهد که ظهور حضرت مهدی (عج) ادامه‌دهنده حرکت نبوی و وحیانی پیامبران است و اهدافی چون نابودی ظلم و فساد، تحقق عدالت فراگیر، تربیت انسان‌های صالح و ایجاد وحدت و امنیت در جامعه بشری را دنبال می‌کند. ضرورت مطالعه این موضوع از آن جهت است که فهم صحیح نقش هدایتگری امام زمان (عج) علاوه بر تقویت باور دینی و امید به آینده، زمینه‌ساز آمادگی عملی و فرهنگی برای ظهور ایشان است. روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر تحلیل بیانات امامین انقلاب و منابع روایی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که انتظار فرج تنها معنای امید و چشم‌انتظاری ندارد، بلکه شامل اقدام عملی در مسیر گسترش عدالت، مقابله با ظلم و فساد، تقویت اخلاق و فضایل انسانی و آمادگی برای تحقق آرمان‌های انبیا است. ظهور حضرت مهدی (عج) با ایجاد حکومتی جهانی، برقراری عدالت، وحدت امت‌ها و نازل شدن برکات الهی، کامل‌کننده اهداف پیامبران و تجلی عدالت و هدایت الهی در تمام عرصه‌های زندگی بشر خواهد بود.

کلیدواژگان:

امامین انقلاب، انتظار، عدالت جهانی، مهدویت، هدایتگری.

مقدمه

بدون تردید، هر جامعه‌ای با تکیه بر امام جامعه، مسیر رشد و تکامل را می‌پیماید و می‌تواند با هدایت امام، به مقصد کمال خویش دست یابد. جامعه اسلامی پس از هدایتگری انبیاء و ائمه علیهم‌السلام، در عصر غیبت امام زمان (عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف) نیز می‌تواند از هدایتگری آن حضرت بهره‌مند شود و مسیر رسیدن به مطلوب را با عنایت ایشان طی نماید. نقش هدایتگری امام زمان علیه‌السلام در دو بُعد «ارائه طریق» و «ایصال به مطلوب» تحقق می‌یابد که محقق درصدد آن است که در این مقاله آن‌ها را مورد بررسی قرار دهد.

با وجود جستجوهای فراوانی که صورت گرفت منابعی مرتبط با این عنوان یافت شد که به عنوان نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. کتاب «ما منتظریم: خورشید مهدویت در منظومه فکری امام خامنه‌ای»، به قلم سیدعلی خامنه‌ای، به اهتمام حسن ملایی، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (عج)، ۱۳۹۶ که در آن به تمام سخنان رهبری با جزئیات در موضوع مهدویت بدون تحلیل آورده شده است، اما در این پژوهش، نقش هدایتگری امام زمان (عج) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی موردبررسی قرار می‌گیرد.

۲. کتاب «امتداد هدایت تشابه امامت و نبوت در هدایتگری: تشابه امامت و نبوت در هدایتگری»، به قلم حسین فرخی، قم: فروغ فردا، که در آن به تشابه امامت و نبوت در هدایتگری پرداخته شده، اما در این مقاله، به موضوع نقش هدایتگری امام زمان (عج) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی پرداخته شده است.

۳. پایان‌نامه‌ای با عنوان «وظیفه هدایتگری معلم نسبت به متعلم از منظر فقه و حقوق با رویکردی به دیدگاه امام خمینی» به قلم سید امین اله دادگر، مقطع دکتری تخصصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، مجتمع دانشگاهی ولیعصر (عج) - دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۹۹ ارائه شده است که به موضوع وظیفه هدایتگری معلم نسبت به متعلم از منظر فقه و حقوق با رویکردی به دیدگاه امام خمینی پرداخته شده، اما در این مقاله به موضوع نقش هدایتگری امام زمان (عج) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی پرداخته شده است.

۴. پایان‌نامه‌ی دیگری با عنوان «شیوه‌های هدایتگری امام علی (علیه‌السلام) در خطبه‌های نهج البلاغه»، به قلم مرضیه طاهرزاده در مقطع کارشناسی ارشد دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه لرستان در رشته نهج البلاغه اصول دین و معارف علوی، در سال ۱۳۹۷ ارائه شده که در

آن شیوه های هدایتگری امام علی (علیه السلام) در خطبه های نهج البلاغه مورد بررسی قرار گرفته شده، اما در پژوهش حاضر به نقش هدایتگری امام زمان (عج) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی پرداخته شده است.

۵. مقاله ای با عنوان «جایگاه و کارکردهای آموزه مهدویت و انتظار در شکل گیری تمدن نوین اسلامی از دیدگاه امام خامنه ای»، به نویسندگی حسن ملایی، مجله فلسفه و کلام، پژوهش های مهدوی، شماره ۱۲، بهار ۱۳۹۴، ص ۶۱ تا ۸۴ که در آن به موضوع کلی مهدویت پرداخته شده ولی در این پژوهش به صورت خاص و جزئی موضوع نقش هدایتگری امام زمان (عج) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار گرفته شده است.

۶. مقاله دیگری با عنوان «مهدویت، کلان آرمان انقلاب اسلامی و الزامات فرهنگی آن در اندیشه امام خامنه ای» به قلم حسن ملایی، مجله ادیان، مذاهب، عرفان: پژوهشنامه موعود، سال اول، شماره ۱، ص ۴۹ تا ۴۸، بهار و تابستان ۱۳۹۸ که در آن به مهدویت به عنوان هدف انقلاب در دیدگاه رهبری نگریسته شده است، اما در پژوهش حاضر به موضوع نقش هدایتگری امام زمان (عج) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی پرداخته شده است.

امروز جامعه اسلامی با مشکلاتی مثل تهاجم فرهنگی، از دست رفتن هویت، و ناامیدی نسل جوان روبه روست. باور به هدایتگری امام زمان (عج) از نگاه امام خمینی (ره) و رهبر معظم انقلاب، نیرویی زنده است که می تواند به این سردرگمی ها پایان دهد. چون این باور به انسان امید می دهد که آینده جهان روشن است، وحدت می آفریند تا در برابر دشمنان مقاوم باشیم، و مسیر درست زندگی فردی و اجتماعی را نشان می دهد.

هدف از این تحقیق بررسی نقش هدایتگری امام زمان (عج) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی است. مقاله حاضر با تمرکز بر آموزه های مهدوی، نشان می دهد که اعتقاد به امام زنده و نقش هدایت گر او در زندگی فردی و اجتماعی، سرچشمه ای برای امید، انسجام و پایداری در برابر بحران های عصر حاضر است. از این منظر، مهدویت نه تنها یک باور اعتقادی، بلکه نیرویی کارآمد برای آرامش روان، غلبه بر ترس ها و جهت دهی صحیح به حرکت امت اسلامی در برابر چالش های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی معرفی می شود. حال سؤالی که در این جا مطرح می شود این است که دیدگاه امامین انقلاب به نقش هدایتگری امام زمان (عج) چگونه است؟ که در ادامه به آن پاسخ داده می شود.

انتظار ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف در اندیشه شیعه، صرفاً یک باور قلبی نیست، بلکه امید به تحقق جامعه ای الهی و آرمانی است؛ جامعه ای که در آن اهداف و رسالت همه

پیامبران و اولیای الهی به ثمر می‌نشینند. از این منظر، مهدویت نه تنها به آینده بشریت معنا می‌بخشد، بلکه غایت تاریخ انسان را نیز رقم می‌زند.

بر اساس روایات، مهم‌ترین دستاوردهای حکومت مهدوی شامل رشد و تعالی بشر، عدالت فراگیر، گسترش اخلاق و ایمان، اتحاد و همدلی، تعلیم و تربیت، سعادت و رستگاری، اصلاح فرد و جامعه، سلامت جسمی و روحی، فزونی برکات، رفع فقر، امنیت عمومی، رشد علم، نابودی کفر و استقرار حاکمیت جهانی اسلام است. به بیان دیگر، حکومت جهانی امام مهدی علیه‌السلام، تجسم عینی جامعه مطلوب الهی خواهد بود و در پرتو آن، آرمانشهر موعود تحقق خواهد یافت.^۱

این دستاوردها نشان می‌دهد که امام مهدی علیه‌السلام صرفاً یک رهبر سیاسی یا زمامدار اجتماعی نیست، بلکه پیشوایی معصوم و منصوب از جانب خداوند است که وظیفه هدایت همه‌جانبه بشر در عرصه دین و دنیا را برعهده دارد. او در برنامه حکومتی خود بیش از هر چیز به تربیت دینی و معنوی جامعه، پرورش فضایل انسانی و گسترش تقوا می‌پردازد و در سایه همین ارزش‌هاست که عدالت اجتماعی، امنیت و آزادی تحقق می‌یابد.^۲ همان گونه که در آیه ای از قرآن آمده است:

«الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»^۳؛ همان کسانی که چون در زمین به آنان توانایی دهیم، نماز برپا می‌دارند و زکات می‌دهند و به کارهای پسندیده و امی دارند، و از کارهای ناپسند باز می‌دارند، و فرجام همه کارها از آن خداست».

ویژگی‌های فردی و شخصیتی امام مهدی علیه‌السلام نیز بیانگر این حقیقت است که او شایستگی کامل برای رهبری جهانی دارد. منابع روایی، او را انسانی معصوم، برگزیده خدا، دارای علم لدنی، سراپا عدل و برکت، شکيبا، حکیم، پرهیزکار، بخشنده و عابدترین مردم معرفی کرده‌اند. چنین صفاتی سبب می‌شود که امام در جایگاه پیشوایی جهانی، نه تنها عدالت را برقرار کند، بلکه الگویی از اخلاق و فضیلت برای جامعه انسانی باشد.^۴

با توجه به این جایگاه والا، اندیشه مهدویت در بیانات امامین انقلاب اسلامی نیز انعکاس یافته است. امام خمینی رحمه‌الله علیه و امام خامنه‌ای مدظله‌العالی، هدایتگری امام زمان علیه‌السلام را

۱. جعفری، ملایی، درسنامه مهدویت راهبر: آموزش معارف مهدوی با تاکید بر اندیشه‌های مهدوی امامین انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی و امام خامنه‌ای، ص ۲۱۸.

۲. رامین، آخرین انقلاب، انقلابی آخر: رویکردی تطبیقی بر اندیشه مهدویت، ص ۵۰.

۳. حج: ۴۱.

۴. رامین، همان، ص ۵۱.

الگویی برای حرکت جامعه اسلامی می‌دانند و تشکیل حکومت جهانی مهدوی را غایت سیر تاریخی بشر معرفی می‌کنند. بدین ترتیب، تبیین نقش هدایتگری امام زمان از منظر امامین انقلاب، ضرورتی اساسی در فهم اندیشه سیاسی معاصر به شمار می‌آید. بر همین اساس، مقاله حاضر نقش هدایتگری امام زمان علیه‌السلام را در پرتو بیانات امام خمینی و امام خامنه‌ای در قالب محورها و موارد زیر بررسی خواهد کرد:

(الف) تحقق دین اصیل و اجرای شریعت ناب اسلامی

از منظر امام خمینی(س)، یکی از ویژگی‌های اساسی منجی موعود، برپایی حکومتی است که در آن مستضعفان وارث زمین می‌شوند و تمامی احکام اسلام به اجرا در می‌آید.^۱ این نگاه نشان می‌دهد که نقش امام زمان(عج)، تنها به جنبه اعتقادی محدود نیست بلکه به عرصه سیاسی و اجتماعی نیز امتداد می‌یابد. به همین جهت، امام خمینی(س) حضرت مهدی(عج) را «قوه‌ی اجرایی اسلام» معرفی می‌کند و می‌فرماید:

«ما که از امام مهدی (عج) که قوه اجرایی اسلام است صحبت می‌کنیم... این بیچاره‌ها برای خدمت به اجانب یا نفهمیده تأویل می‌کنند که فلان گفته است که حضرت مهدی (عج) تکمیل می‌کند شریعت را. این بسیار ناگوار است برای ما، ما حضرت مهدی (عج) را یکی از افرادی می‌دانیم که تابع اسلام است. تابع پیغمبر اسلام است، لکن تابعی است که نور چشم پیغمبر اسلام است و اجرا می‌کند این مطالبی را که حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) فرموده است»^۲.

این تصریح، نقش هدایتگری امام عصر(عج) را در احیای اسلام ناب آشکار می‌سازد. رهبر معظم انقلاب نیز همین معنا را در بُعد آمادگی فردی و اجتماعی برجسته می‌کنند. ایشان تأکید دارند که عمل همگانی به احکام اسلامی، مقدمه‌ی پذیرش ولایت مهدوی است و می‌فرمایند:

«باید تمام قوانین ما، مقررات مملکتی، ادارات دولتی، نهادهای اجرایی و همه و همه از لحاظ ظاهر و از لحاظ محتوا اسلامی بشود... این جهتی است که انتظار ولی عصر به ما و به حرکت ما می‌دهد»^۳.

بنابراین، انتظار نه یک حالت منفعلانه، بلکه حرکتی آگاهانه برای اسلامی شدن جامعه و زمینه‌سازی ظهور است. در این چارچوب، احکام اسلام که به دلیل موانع خارجی و تاریخی بر زمین

۱. خمینی، صحیفه امام، ج ۱۴، ص ۴۷۲.

۲. همان، ج ۱۲، ص ۲۸۹.

۳. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۷۹/۰۹/۰۲.

ی) تشکیل نظام جهانی اسلام و تحقق تمدن نوین اسلامی

حضرت مهدی(عج) همانند پیامبران بزرگ، از جمله حضرت ابراهیم و حضرت محمد(ص)، هدفی فراتر از محدوده‌ای جغرافیایی دارند و به دنبال تحقق جهانی بر اساس حاکمیت اسلام هستند. گرچه مأموریت برخی انبیا منطقه‌ای محدود بوده است، اما دغدغه تحقق حاکمیت واحد الهی همواره آرزوی مصلحان و رهبران الهی بوده است. در اندیشه امام خمینی(س)، انتظار فرج تنها محدود به بعد اعتقادی نیست، بلکه متصل به تحقق قدرت اسلام در جهان است. ایشان فرمودند: «انتظار فرج، انتظار قدرت اسلام است و باید کوشش کنیم تا قدرت اسلام در عالم تحقق پیدا کند و مقدمات ظهور ان شاء الله تهیه شود.»^۱

این بیان، پیوند مستقیم میان انتظار مهدویت و ایجاد قدرت و عدالت جهانی را آشکار می‌سازد و نشان می‌دهد که نقش هدایتگری امام زمان(عج) نه تنها در بُعد فردی، بلکه در بُعد اجتماعی و سیاسی امت نیز نمود می‌یابد. قرآن کریم نیز تأکید دارد که مخاطب تعالیم اسلامی مردم سراسر جهان‌اند: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا»^۲ و امت اسلامی نیز به عنوان «امت واحده» شناخته شده و تنها دین حق، اسلام است. بر این اساس، حکومت جهانی اسلام، هرچند در گذشته تحقق نیافته است، اما در دولت مهدوی به صورت کامل محقق خواهد شد. این حکومت محدود به منطقه یا ملت خاصی نیست؛ بلکه وسعت آن شامل تمام زمین و برای همه بشریت است، چنانکه قرآن کریم می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ»^۳.

امام عسکری(ع) نیز ولادت فرزند خود، حضرت مهدی(عج)، را چنین مژده می‌دهند: «بشارت باد بر تو به فرزندی که شرق و غرب عالم را رهبری می‌کند و زمین را پر از قسط و عدل می‌نماید.»^۴ این پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که حکومت مهدوی، زمینه‌ساز تحقق تمدن بزرگ اسلامی است؛ همان چیزی که مقام معظم رهبری نیز تصریح می‌کنند: «تمدن اسلامی به صورت کامل در دوران ظهور حضرت بقیه الله ارواحنا فداه است. در دوران ظهور تمدن حقیقی اسلامی و دنیای حقیقی اسلامی به وجود خواهد آمد.»^۵

۱. خمینی، صحیفه امام، ج ۸، ص ۲۷۲

۲. سبأ: ۲۸

۳. انبیاء: ۱۰۵

۴. طوسی، الغیبه، ص ۱۲۸.

۵. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹/۷/۱۴.

بدین ترتیب، روشن می‌شود که نقش هدایتگری امام زمان(عج) فراتر از هدایت فردی است و شامل رهبری همه‌جانبه امت اسلامی در مسیر تحقق عدالت، وحدت و قدرت جهانی اسلام می‌شود. تحقق تمدن و حکومت اسلامی، هدف نهایی انتظار مهدویت است و این امر تنها با آمادگی جامعه، تبعیت آگاهانه از تعالیم دینی و فراهم کردن مقدمات اجتماعی و سیاسی ممکن خواهد شد. همان‌گونه که مقام معظم رهبری بیان کرده‌اند، ظهور حضرت بقیه‌الله(ارواحنا فداه) زمینه‌ساز شکل‌گیری دنیای حقیقی و کامل اسلامی است؛ بنابراین انتظار فعال، تلاش و مشارکت همگانی امت، حلقه اتصال بین آموزه‌های دینی و تحقق عملی حکومت جهانی اسلام است و هدایتگری امام زمان(عج) ضامن رسیدن بشر به این تمدن نوین و زندگی مطلوب انسانی خواهد بود.

نتیجه‌گیری

امامین انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، بر نقش محوری و هدایتگری حضرت ولی عصر (عج) در تمامی عرصه‌های زندگی تأکید داشته‌اند. از دیدگاه ایشان، امام زمان (عج) نه تنها منجی بشریت در آخرالزمان است، بلکه هدایتگر و راهبر جامعه اسلامی در تمامی دوران غیبت می‌باشد. امام خمینی (ره) معتقد بودند که انقلاب اسلامی ایران گامی در جهت نزدیکی به ظهور و زمینه‌سازی برای حکومت جهانی حضرت مهدی (عج) است. همچنین، مقام معظم رهبری بر لزوم آمادگی معنوی و عملی برای تبعیت از منویات امام زمان (عج) تأکید کرده و نقش ایشان را در هدایت امت اسلامی و پیروزی نهایی حق بر باطل، غیرقابل انکار می‌دانند. در این راستا، انتظار فعال و تلاش برای تحقق آرمان‌های الهی، از مهم‌ترین وظایف شیعیان در عصر غیبت است.

پرداختن به نقش هدایتگری امام زمان (عج) از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی، امید و انگیزه را در جامعه تقویت کرده و زمینه‌سازی برای ظهور را تسهیل می‌کند. این موضوع وحدت و انسجام مسلمانان را افزایش داده و بصیرت جامعه را در برابر انحرافات تقویت می‌نماید. همچنین، یادآور ارتباط معنوی و عملی با امام زمان (عج) است و شیعیان را به انجام وظایف خود در عصر غیبت ترغیب می‌کند. در نتیجه، این موضوع نه تنها جنبه اعتقادی دارد، بلکه آثار عملی و راهبردی در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی و نزدیکی به آرمان‌های الهی به همراه دارد.

بر اساس بررسی آموزه‌های امامین انقلاب اسلامی، نقش هدایتگری امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) ادامه‌دهنده مسیر نبوت و مصلحان الهی است که اهدافی چون نابودی ظلم و فساد، تحقق عدالت فراگیر، تربیت انسان‌های صالح و ایجاد وحدت و امنیت در جامعه بشری را دنبال می‌کند. ظهور حضرت مهدی (عج) نه تنها وعده تحقق عدالت جهانی و برکات الهی است، بلکه انگیزه‌ای برای عمل و آمادگی منتظران فراهم می‌آورد تا با اصلاح فردی و اجتماعی، زمینه‌ساز ظهور ایشان باشند. بدین ترتیب، آموزه‌های مهدوی به عنوان راهنمای عملی و اخلاقی، مسیر سعادت و هدایت بشر را روشن می‌سازد و تحقق آرمان‌های انبیا را در عرصه‌های مختلف زندگی ممکن می‌سازد.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

کتاب‌های فارسی

۱. جعفری، محمدصابر، ملایی، حسن، درسنامه مهدویت راهبر: آموزش معارف مهدوی با تاکید بر اندیشه‌های مهدوی امامین انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی و امام خامنه‌ای، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۹، ص ۲۲۱.
۲. جمعی از دانشجویان دانشگاه امام صادق، قبسات النور: گزیده‌ای از سخنان حضرت آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون اهل بیت و پیروان، تهران: (متن الکترونیکی) مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی (قم)، بی‌تا.
۳. خامنه‌ای، سیدعلی، انسان ۲۵۰ ساله، قم: مؤسسه ایمان جهادی (صهبا)، چاپ چهارم، ۱۳۸۷.
۴. _____، ما منتظریم: خورشید مهدویت در منظومه فکری امام خامنه‌ای/ به اهتمام حسن ملایی، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (عج)، ۱۳۹۶.
۵. _____، ولایت و حکومت: مجموعه بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای در ارتباط با موضوع ولایت و حکومت از سال ۱۳۵۳ تا ۱۳۹۰، قم: مؤسسه ایمان جهادی (صهبا)، ۱۳۹۷.
۶. خمینی، روح الله، امامت و انسان کامل از دیدگاه امام خمینی (س)، تبیان آثار موضوعی دفتر چهل و دوم، تدوین: فروغ السادات رحیم پور، بی‌جا: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، چاپ دوم: ۱۳۸۵.
۷. _____، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۸۹.
۸. رامین، فرح، آخرین انقلاب، انقلابی آخر: رویکردی تطبیقی بر اندیشه مهدویت، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص): مؤسسه آینده روشن، ۱۳۹۴.
۹. سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، در مکتب جمعه: مجموعه خطبه‌های نماز جمعه تهران، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، متن: الکترونیکی مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی قم، ۱۳۶۹.
۱۰. فرخی، حسین، امتداد هدایت تشابه امامت و نبوت در هدایتگری: تشابه امامت و نبوت در هدایتگری، قم: فروغ فردا، ۱۴۰۱.
۱۱. هدایتی، ابوالفضل، مهدویت از منظر امام خمینی (ره)، تهران، عروج، ۱۳۸۷ ش.

کتاب‌های عربی

۱۲. طوسی، محمد بن حسن، الغیبه، مترجم مجتبی عزیزی، قم: مسجد مقدس جمکران ۱۳۸۷.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق: علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۱۴. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بیروت: احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق.

سایت‌ها

۱۵. دانشنامه جامع مجازی ویکی مهدویت، مهدویت در اندیشه امام خمینی(ره)،
[/https://wikimahdaviat.ir/fa](https://wikimahdaviat.ir/fa)